

Eenzijdig begaafd naar het eindexamen

Sommige mensen zijn hoogbegaafd en sommige hoogbegaafden zijn eenzijdig begaafd. Maar ik behoor tot de mensen die niet hoog-, maar wel eenzijdig begaafd zijn. Als gymnastiek of sportbeoefening een eindexamenvak in het VWO was geweest, had ik de universiteit nooit bereikt (tenzij men genoeg had genomen met mijn beperkte kano- of roeikunsten). Als ik op mijn eindexamen echt getoetst was op mijn wiskundig inzicht, dan was ik vierkant gezakt (alleen basaal rekenwerk gaat me redelijk af). Als ik de overige bètavakken niet in de vierde klas had mogen laten vallen, dan was mijn VWO-loopbaan een groot fiasco geworden. En zo kan ik nóg wel een paar talenten noemen die bij mij ten enenmale ontbreken. Kortom: ik ben een alfa en ik me heb in de sociale wetenschappen slechts kunnen handhaven zolang ik me niet met statistische analyses hoefde bezig te houden.

Moeten lieden als ik in het voortgezet onderwijs van al die ballast verlost worden? Ik geloof van niet. Volgens mij moeten leerlingen gestimuleerd worden om niet alleen hun talenten te ontplooiën, maar ook aan hun tekortkomingen te werken. Ik zou 't geapprecieerd hebben als ik op school zes jaar lang serieus had mogen werken aan mijn ondermaatse talenten in de bèta-sfeer, aan mijn 'lichamelijke opvoeding', aan mijn gebrek aan praktisch vernuft, etcetera. Maar dan niet in het keurslijf van een leerplan gericht op een mogelijk eindexamen, doch in het perspectief van persoonlijke vorming.

Dat vormingsperspectief ontbreekt in de plannen die de staatssecretaris onlangs heeft ontvouwd. Zij wil een strengere opzet van de eindexamens in het voortgezet onderwijs.¹ Ik wou dat er onderscheid werd gemaakt tussen eindexamenvakken (opleidend tot een niveaucertificaat) en een vormingsvariant van die zelfde vakken (uitmondend in een inspanningscertificaat).

Staatssecretaris Van Bijleveldt is van plan:¹

- als minimumcriterium in te voeren dat de kandidaat, ongeacht de scores van het schoolexamen (SE), voor het centraal schriftelijk eindexamen (CSE) *gemiddeld* een voldoende scoort;
- als coulance te *handhaven* dat de kandidaat voor de eindexamenvakken in beperkte mate vieren of vijven mag scoren, na middeling van de SE- en CSE-score van die vakken (waarbij echter kleine vakken bij het havo/vwo-eindexamen in één combinatiecijfer geclusterd worden);
- als minimumcriterium in te voeren dat de kandidaat binnen het eindexamencluster Nederlands-Engels-Wiskunde niet meer dan één vijf scoort, na middeling van de SE- en CSE-score van die vakken;²
- het bestaande compensatiesysteem tussen SE en CSE te reguleren: de onderwijsinspectie roept scholen tot de orde als de discrepanties tussen SE- en CSE-scores te groot zijn.

Doel van het plan is 'gelijke kansen voor leerlingen te bevorderen' en 'de kwaliteit van het eindexamen te verbeteren'. Waarom raak ik zo vaak geïrriteerd door uitlatingen van het ministerie? Stelt dit plan zich ten dienste van een *gelijkekansenbeleid*, zodat iedere leerling optimale kansen krijgt z'n talenten te ontwikkelen en door te stromen naar een vervolgopleiding waarin hij (zij) zich kan voorbereiden op een plaats in de samenleving die recht doet aan zijn (haar) talenten? Nee, het heeft meer van een *closed-shop beleid* waarmee de geprivilegeerde middenklasse zich door invoering van allerlei civilisatiecanons beschermt tegen de instroom van minder-geprivilegeerde nieuwkomers. Maar dit terzijde. Het plan heeft volgens mij primair tot doel te bevorderen dat gediplomeerden *breder* zijn opgeleid tot op een *gegarandeerd hoog eindniveau*. Voor brede generalisten is dat niet zo'n probleem, maar voor eenzijdig begaafden gaat de noodklok luiden.

Op de BON-site is van 9 tot 12 september intensief en op hoog niveau gediscussieerd over de plannen van de staatssecretaris, althans over de voorlopige plannen waaromtrent een delegatie van het BON-bestuur eind augustus mocht meepraten.³ Het uitgangspunt van BON is duidelijk. Eindexamenvakken behoren, net zoals in het Nederlandse hoger onderwijs, een soort tentamens te zijn. Er wordt niet gesjoemeld met de tentameneisen en het diploma wordt pas uitgereikt als de kandidaat alle tentamens gehaald heeft.

Maar een belangrijk deel van de BON-discussie ging over andere vragen: zijn de gestelde examen-eisen redelijk en relevant voor de studie- en beroepsloopbaan van de betrokkene? waarom vervang je het eindexamen niet door een eindrapport (getuigschrift), waarna je 't aan de vervolgopleidingen overlaat wie ze willen toelaten? Sommige discussianten vinden dat je onvoldoendes moet toestaan als die vakken niet essentieel zijn voor het betrokken eindexamenprofiel. En sommigen vinden dat bijvoorbeeld een vak als Wiskunde niet verplicht moet worden gesteld voor het CM-profiel (de aanstaande alfa's en gamma's). Eén van de gespreksgenoten wijst op het Britse voorbeeld: daar wordt de eerste fase (de basisvorming in het voortgezet onderwijs) afgesloten met een 'CITO-toets' (de SAT), maar wat de tweede fase betreft is

zelfs Engels daar geen verplicht eindexamenvak.

Als je zoveel water in de wijn doet, lopen we dan niet het risico dat we deficiënties doorschuiven naar de vervolgoopleidingen in het MBO en in het hoger onderwijs? Dat wordt door sommige discussianten als tegenargument geopperd. Ik ben geneigd te repliceren dat elke opleiding, dus ook een vervolgoopleiding, als enige taak heeft deficiënties ten opzichte van haar beoogde eindrepertoire op te heffen. Dus als een aankomende student Psychologie te weinig kaas van wiskunde heeft gegeten: waarom geef je hem of haar dan niet de gelegenheid in de propedeuse voor Wiskunde als keuzevak te opteren? Een medestudent zal misschien in het derde studiejaar Kunstgeschiedenis als bijvak nemen. Qua vormingsbreedte maakt dat niet veel uit, want die eerstgenoemde student heeft zijn (haar) horizon al tijdens de middelbare school verbreed door bijvoorbeeld Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) als eindexamenvak te kiezen.

Ewald Engelen is onlangs in het nieuws gekomen met de stelling dat we terugmoeten naar het idee van een selectievrije middenschool.⁴ Hij bedoelt dan een middenschool waarin iedere leerling zijn of haar talenten (op welk vlak dan ook!) kan ontdekken en ontwikkelen. Pas op zestienjarige leeftijd zou dan volgens hem de toelatingsselectie tot de bovenschool of tot de beroepsopleidingen van het MBO geëffectueerd moeten worden.

Het sympathieke van zijn idee is dat scholen zich meer zouden moeten richten op het ontdekken en ontwikkelen van talenten en minder op het doorlopen van een vooropgezet civilisatieparcours. Er moet in de onderbouw meer tijd worden geïnvesteerd in vakken of leergebieden waar leerlingen goed in zijn en minder in vakken waar ze moeite mee hebben.

Maar aan de andere kant moet er ook voldoende tijd geïnvesteerd worden in vakken waarin ze misschien niet zo goed zijn:

- (a) determinatievakken die ze nodig hebben om hun talenten en affiniteiten te ontdekken én om te ontdekken waar hun desinteresses liggen;
- (b) basisvakken die ze nodig hebben om te overleven in de maatschappij (bij voorbeeld taal en rekenen);
- (c) vormingsvakken die ze nodig hebben om hun toekomstige ontplooiingsmogelijkheden en keuzealternatieven niet overmatig te beperken; en
- (d) voorbereidingsvakken die ze nodig hebben voor de vervolgoopleidingen of beroepsgebieden die ze ambiëren.

Ik beschouw Engelens pleidooi voor de selectievrije middenschool als een voorstel om nog eens kritisch te kijken naar de basisvakken (b) en vormingsvakken (c) die leerlingen van 12 tot 16 jaar moeten doorlopen en voltooien. Is het écht nodig dat *iedere* leerling tegen heug en meug Frans en Duits leert? Is het noodzakelijk dat we *iedere* leerling liefde voor de literatuur trachten bij te brengen? Valt het inderdaad te verdedigen dat *iedere* leerling de wiskundestof (op straffe van zittenblijven) onder de knie krijgt of kunnen we leerlingen die andersoortige affiniteiten en talenten hebben beter een deel van de stof kwijt-schelden?

Daarbij kan enerzijds worden gedacht aan de mogelijkheid dat leerlingen bepaalde vakken in een bepaald stadium van de middenschool laten vallen. Maar een interessanter alternatief is vakvarianten aan te bieden waarin wel de richting maar niet het vereiste eindniveau is vastgelegd. Van leerlingen die zo'n vormingsvariant kiezen wordt wel geëist dat ze voldoende inspanning voor het vak leveren, maar we laten ze niet zittenblijven als ze aan het eind van het leerjaar niet het beoogde eindniveau bereikt hebben.

Zo'n constructie is ook in de bovenschool denkbaar. Bijvoorbeeld wat leerlingen in het CM-profiel betreft: ze kunnen tussen de voorbereidingsvariant (d) en de vormingsvariant (c) van Wiskunde kiezen. In de voorbereidingsvariant bereiden ze zich op het eindexamen voor, en ze kunnen dan ook voor dat vak zakken. In de vormingsvariant leggen ze een eindtoets af, waarvan de uitkomst in een getuigschrift vermeld wordt. Maar als ze binnen de vormingsvariant te weinig inspanning hebben geleverd, dan krijgen ze geen diploma. Want als de leerling de vormingsvariant van een vak kiest, moet hij (zij) wel het desbetreffende inspanningscertificaat verwerven om het diploma te halen.

Ik begon mijn verhaal met persoonlijke ervaringen uit mijn pre-mammoet schooltijd. En ik brak daarbij een lans voor een grotere flexibiliteit in het v.o.-leerplan ten gunste van eenzijdig begaafde leerlingen. Gaande het verhaal vond ik daarbij Ewald Engelen en sommige BON'ers aan mijn zijde. Maar ik ben me ervan bewust dat versterking van flexibiliteit en differentiatie extra overheidsgeld en misschien ook het inzetten van meer leraren vergt. Dus over de haalbaarheid op korte termijn zullen we 't maar niet hebben, zolang de Nederlandse landspolitiek haar huidige prioriteiten blijft koesteren.

>>> ondertekening en eindnoten >>>

Wes Holleman
weblog onderwijs 30-10-2008
<http://www.onderwijsethiek.nl>

¹ <http://www.minocw.nl/documenten/20977.pdf> (23/10/2008); zie ook de drie bijlagen (20977a.pdf, 20977b.pdf en 20977c.pdf).

² De staatssecretaris beraadt zich nog over de vraag of dit criterium ook op (een deel van) het vmbo moet worden toegepast.

³ <http://beteronderwijsnederland.net/node/4810>.

⁴ Ewald Engelen, *Hervorm het onderwijs en maak van Nederland een milde meritocratie* (oktober 2008); URL: <http://www.waterlandstichting.nl/?p=artikelen&s=bekijken&id=1459&>. Of zijn kortere Volkskrantartikel (25/10/2008): *Zonder vernieuwingen blijven scholen slecht*. Zie verder de Waterland-brochure (*Naar een milde meritocratie. Een onderwijsagenda voor de 21ste eeuw*) die vandaag gepresenteerd wordt).